

ЕМІГРАНТСЬКА ЛЕНІНІАНА В МАЛІЙ ПРОЗІ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ

І. Р. Жиленко, докторант

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна
E-mail: ariadna.irina365@gmail.com*

Досліджується емігрантська ленініана в малій прозі українських та російських письменників міжвоєнної доби. Виявляються спільні та відмінні риси в зображенні Леніна.

Звертається увага на схоже сатиричне змалювання вождя пролетаріату у творах А. Аверченка, О. Купріна, Теффі, Саші Чорного, К. Поліщука та інших. Аналізуються письменницькі підходи до виявлення характеру Леніна, зокрема і ставлення до народу, результати його політики, що спричинила загальний занепад життя в совдепії. З'ясовується, як спрацьовували ленінські лозунги та заклики. Окреслюється фольклорний матеріал (анекдот, народна пісня), представлений в оповіданнях та новелах І. Савіна та Ю. Липи.

На матеріалі оповідання А. Чекмановського «Колхоз імені Леніна» виявляються жахливі наслідки комуністичного експерименту, запровадженого завдяки марксистсько-ленінській політиці, – таких тем майже не піднімали російські автори-емігранти, що є відмінним у творчості згаданих письменників.

Залучений до роботи історико-публіцистичний матеріал допомагає зробити висновок, що мала проза письменників-емігрантів міжвоєнної доби мала серйозне реальне підґрунтя. Застосовуючи різні методи і прийоми (фантастику, гротеск, антиутопію, карнавальну традицію), російські й українські письменники зробили вагомий внесок у розвиток емігрантської ленініани.

***Ключові слова:** емігрантська ленініана, сатиричний образ, мала проза, антиутопія, гротеск, карнавальна традиція.*

Вступ. Упродовж усього періоду існування радянської влади образ Леніна був символом наступу соціалізму. Переможна хода Жовтневої революції 1917 року відбулася перш за все завдяки її лідеру, для визначення творів мистецтва на честь якого в СРСР з'явився термін «ленініана». «Радянська ленініана» займала вагоме місце у працях дослідників ХХ ст. (Ю. Андрєєв, Я. Гаврилишин, А. Іллічевський, П. Попов, М. П'яних, В. Піскунов, М. Федорчук, М. Цветоватий, О. Цехновіцер та інші), які були єдині у висвітленні образу Леніна як вождя й мислителя у життєвому каноні.

Із початком періоду перебудови цікавість до ленінської тематики не зменшилася. Науковці звернули увагу на дитячу ленініану (М. Липовецький, Е. Суздорф, А. Тіппнер), драматургічну (Н. Семенова). Вплив вікторіанських канонів на радянські біографічні твори, зокрема про Леніна, розглядала Д. Карачова; топос держави в українській ленініані вивчала А. Зеленська. Використовуючи нові методи дослідження, продовжили вивчення радянської літератури українська дослідниця В. Хархун (Ленін як тоталітарний Христос, образ Леніна в українській радянській поезії, ленініана як зразок тоталітарної іконографії) та російська – Ю. Подлубнова (ленініана як метажанр, відродження життєвого канону на прикладі літератури про Леніна у 1920–40 роки).

Активно досліджуються публіцистичні твори емігрантської літератури, в яких Ленін представлений у негативних конотаціях. Статті, щоденники, некрологи М. Арцибашева, І. Буніна, З. Гіппіус, Д. Донцова, О. Купріна, Д. Мережковського, М. Шаповала та інших подають ленінську постать як тирана та деспота, злочинця та злого демона революції, Антихриста й Торквемаду тощо.

© Жиленко І. Р., 2017

Образ Леніна в літературі далекосхідної еміграції досліджував І. А. Дябкін. Ленініану Купріна в контексті життєвого канону вивчав С. Ташликов, у творах А. Аверченка цю тему досліджували А. Нестеренко, В. Миленко, І. Жиленко та інші. Проблема «Ленін і більшовики» стала предметом зацікавлення українських істориків (О. Музичко, А. Портнов).

Оскільки ленініана в емігрантських творах не зіставлялася на жодному з рівнів, до того ж із оглядом на світові події з історичної відстані, зокрема 100-річчя Жовтневого перевороту, наша робота є актуальною.

Мета статті – дослідити емігрантську ленініану в малій прозі українських та російських письменників міжвоєнної доби. Для досягнення мети варто виконати такі **завдання**: виявити спільні та відмінні риси в зображенні образу Леніна; визначити основні методи та прийоми у творах емігрантської ленініани.

Об'єкт роботи – мала проза українських (Ю. Липа, А. Чекмановський, К. Поліщук, О. Звичайна) та російських (А. Аверченко, Теффі, О. Купрін, Дон-Амінадо, І. Савін) письменників, роботи публіцистів та істориків.

Предмет – емігрантська ленініана в сатиричному й некротичному дискурсах міжвоєнної доби.

Виклад основного матеріалу. На відміну від української та російської літератур радянського періоду, коли змалювання образу Леніна відбувалось у традиціях соціалістичного реалізму, в еміграції ленініана набуває інших конотацій.

Намагаючись знайти відповідь на питання «хто винен» у низці подій світового масштабу – Перша світова війна, Жовтневий переворот, громадянська війна – які спричинили знищення одних, жалюгідне існування других і втечу з рідної землі третіх, письменники-емігранти однією із причин цього жахіття вважали вождя світового пролетаріату Леніна. Теми революції 1917 року, влади більшовиків на чолі з Лениним і визвольних змагань стали найактуальнішими у творчості всіх письменників, хто змушений був покинути батьківщину.

У творах кожного з російських письменників-емігрантів (А. Аверченко, Саша Чорний, Теффі, Дон-Амінадо, О. Купрін) зображення вождя – сатиричне. Менше, проте все ж присутні сатиричні елементи й у роботах українських письменників (Ю. Липа, А. Чекмановський, К. Поліщук, О. Звичайна). Головним джерелом комічного, як відомо, є невідповідність між зовнішніми та внутрішніми якостями об'єкта: змісту й форми, суті й вияву, мети й засобів тощо. У літературознавчому словнику під ред. Ю. Коваліва зазначено: «Виявляючись через антиідеал, сатира використовує засоби гротеску, шаржу, гіперболи, літоти, пародії, навіть фантастики, виявляє амбівалентність сміху крізь сльози, вказує на трагічний аспект людського буття в ситуації безглуздя» [1, с. 368].

Серед названих російських письменників найбільше уваги Леніну приділяв А. Аверченко – присвятив вождю як окремі сторінки у творах, так і побіжні зауваження. Ми проаналізували й осмислили з точки зору сучасності ленінську рецензію на збірку письменника «Дюжина ножей в спину революции» й з'ясували ставлення сатирика до того дисгармонійного ладу, що з'явився у Росії завдяки Леніну. Особливо звертають на себе увагу памфлети «Чертовое колесо» і «Короли у себя дома», де найбільше уваги приділено Леніну [2]. Інша книга – «Нечистая сила», назва якої нібито асоціюється із нечистю, що з'явилася в Росії. Герої збірки згадують імена Леніна і Троцького як головних дійових осіб доби: «замечательные люди», «интересные фигуры». Після цих розмов автор між іншим зауважує: «Такие же, как один из учеников Спасителя мира – тоже был замечательный человек: самого Христа предал»; «И этим нужно отдохнуть, вот этим самым комиссарам – всем этим Лениным и Троцким, <...> имена же их ты, дьяволе, веси» [3, с. 280]. Дослідниця В. Хархун писала: «Для сучасного дослідника культ Леніна справді виглядає як проєкція Антихриста, який імітує Христа і його підманює» [4, с. 14]. Очевидно, що така думка є правомірною не лише стосовно дослідників, а й для самих письменників. Іноді Аверченко не вказує імені, хоча відомо, про кого йдеться: «В

лето 1917-го приехали из немецкой земли в запечатанном вагоне некие милостивые государи, захватили дом балерины, перемигнулись, спихнули многоглавого господина, одуревшего от красот Зимнего дворца, спихнули, значит, и, собрав около себя сотню-другую социалистически настроенных каторжников, в один год такой Совдеп устроили, что в сто лет не расхлебашь» [3, с. 279–280]. Отже, одним реченням автор охопив епізод таємного приїзду Леніна в Росію, грабіжницьке захоплення знакових будівель новою владою, дав психологічний портрет цій владі та вказав на ті наслідки, після яких ще довго оговтуватиметься країна.

Українське ставлення викликає в сатирика і дружина вождя. У збірці «Дванадцять портретов» окремий розділ присвячений «мадам Леніній» [5, с. 7–11]. Проводячи порівняння радянської Росії з Римом часів Калігули, коли імператор так любив свого коня, що наказав вибрати його в сенатори, автор зауважив, що у радянській Росії з'явилася «новая лошадь Калигулы – мадам Ленина, жена правителя». Аверченко дає картину першотравневих свят, коли близько 500 голодних і знесилених дітей «новая лошадь Калигулы» відправила на прогулянку в авіаційний парк і влаштувала показову виставу – справжнісіньке знущання, щоб довести дітям, що Бога не існує, бо той, як не проси його, не дасть їм смаколиків, натомість накормить Третій інтернаціонал [5, с. 9]. Порівняння автора дружини вождя, перед якою «поблещет целый табун лошадей...» [5, с. 8], цілком виправдане. Аверченко, який дуже любив дітей, не зміг пробачити педагогові таких знущань над голодною малечою.

Особі Леніна чимало уваги приділила й Теффі. Ще до початку Жовтневої революції вона написала фейлетон «Немножко о Ленине», де розповіла з притаманним їй сатиричним аспектом про події початку Лютневої революції 1917 року, коли вперше побачила Леніна: «Рост средний, цвет серый, нос «обыкновенный». Только лоб нехороший: очень выпуклый, упрямый, тяжелый, не вдохновляющий, не ищущий, не творческий – «набитый лоб» [6]. Письменниця веде своєрідну гру з читачем: лише натякнула на відоме словосполучення «дурень набитый», однак зауважує на іншому: «ничего не чувствовал, ничего не предчувствовал. Знал только то, чем был набит, – историю социализма». Теффі застосовує біблійні порівняння: «...на этого апостола не сошел огненный язык дара Духа Божьего, нет у него вдохновения, нет взлета и нет огня» [6]. Проте, як покаже історія, письменниця помилялася, бо не пройшло й кількох місяців, і влада перейшла до рук більшовиків. Слово «ленінець» з негативною конотацією звучить саме у неї. Порівнявши Леніна із карманником, хіба що розміри різні, Теффі пише: «Каждый карманник <...> говорит, что он ленинец» [6]. Ця ж тема зацікавила й О. Купріна. У творі «Тришка-Будильник (Недоразумение)» подано ситуацію, в якій злодій-карманник прийшов на прийом до Леніна як до свого: «Я, брат, сразу в тебе признал фартового» [7, с. 76]. Тришка радіє, що вождь в одній із його робіт йому підказав спосіб збагачення і тому, отримавши чимало грошей, прийшов з Лениним поділитися. Натомість обурений Ілліч звелів озброєним людям вилучити у гостя усі речі і гроші, а також сказав: «...самому ему всыпьте двадцать пять и отпустите на свободу <...> Он не контрреволюционер, а просто дурак». Тришка так і не зрозумів: «Я к нему по всем правилам, по-товарищески, а он, на-ко поди, на гранд меня взял. И народ же пошел теперь» [7, с. 77]. Звичайно, автор вигадав таку ситуацію, неспроста назвав твір «гротеском», але такий натяк зроблений письменником свідомо, адже загально відомо, що більшовицька влада обкрадала народ, про що писали сучасники і дослідники історії.

Актуальний на той час лозунг «Грабуй нагробоване», що належав Леніну [8], зустрічаємо в оповіданні російського письменника І. Савіна «Пьяная исповедь», герой якого розповідає про пані Луначарську з цінностями Гатчинського палацу і лає спекулянтів [9]. Аверченко також вкладає знайоме словосполучення в уста нової влади: «Брось, дурак, работу – мы тебя главкомвоенмором сделаем. Грабь награбленное!» [3, с. 279].

В емігрантській прозі Теффі не оминула увагою ленінського дітища – більшовизму. В оповіданні «Без предрассудков» зауважила: «Человеческое воображение ничто перед коммунистической действительностью» [10]. Авторка була добре поінформована про голодне життя в Совдепії, звинувачуючи в тому вождя та протиставляючи простих людей і сите життя комісарів на чолі з Леніним, для якого «...говорят, завели специальных мясных быков» («В мировом пространстве»). Про численні заборони, навіть неможливості накопати картоплі на власному городі, йдеться у її фейлетоні «Вспоминаем»: «Ленин-то с пулемётами сторожит – не позволяет. Ну а мы наловчаемся – ночью накопаем и до свету в город бежим. Очень страшно. Ну а Ленин тоже, сама понимаешь, от слова не отступится, ему это надо» [10]. А Арутюнов писав: «Большевистское правительство создавало в стране искусственный голод». Він наводить рядки із щоденника фрейліни імператриці Анни Вирубової (Танєєвої): «Большевики запретили ввоз провизии в Петроград, солдаты караулили на всех железнодорожных станциях и отнимали все, что привозили. Рынки подвергались разгромам и обыскам; арестовывали продающих и покупающих»; «На мой взгляд, лучше сказать о том, как в эти голодные годы жили большевистские вожди. Вот свидетельство жены Троцкого – Натальи Ивановны Седовой: «...Красной кетовой икры было в изобилии... Этой неизменной икрой окрашены не в моей только памяти первые годы революции» [12]. Такі та інші фактичні дані підтверджують, що Теффі наводила дійсну, хоча й підсилену гумором, інформацію про життя у Росії післяжовтневого періоду. Сатира Теффі в зазначених творах – це сміх крізь сльози.

Не менш трагічну ситуацію, сповнену як сатиричних, так і екзистенціальних мотивів, описав український автор А. Чекмановський – існування селян, загнаних у комуністичні господарства. Одне з них, як і більшість у ті роки, було назване на честь вождя. Автор дає фактологічний матеріал про те, що «колхоз імені Леніна» створений у 1925 році, а під час його організації «тридцять сім забитих поховало одне село», сорок вісім родин вислали на Соловки. Врешті-решт, коли побудували колгосп «на засновах чистого марксо-ленінського комунізму», то складався він «із 1720 десятин орних ґрунтів, 6 десятин неорної цілини, 7 десятин городів, 6 десятин садів, 3 десятин вигону, 5 десятин лугів, 40 десятин лісу й 28 будинків» [12, с. 136–137]. Така інформація налаштовує читача на сприйняття твору як оснований на реальних подіях, адже далі письменник детально змальовує життя комунарів, які жили «всі гуртом» у бараках, «їли у спільній харчівні», стіни якої були прикрашені «портретами вождів революції та плакатами-закликами до нового життя й карикатурами з буржуазного світу». Яскрава комуністична дійсність постає під пером художника, який також використовує елементи сатири, малюючи комісарів, агітаторів і знушаючись над цими «переконаними марксистами», що вічно говорили про «якесь «завтра», «горлачили на вічах», а люди, слухаючи їх, «змучені та сонні, стоячи над балями або купами латаного шмаття», тоненько виводили: «Ніхто нам, браття, не допоможе...» [12, с. 137–145]. Згадує автор і про голод 1921 року, коли «люди гинули, обдерті продналогом, як мухи» і закінчує голодом 1933 року. Люди, «лаючи та проклинаючи «совладу», збирали вологу полову, зривали березові й липові бруньки, молили й пекли млинці з половиною разом, рвали лободу, молоду кропиву. Вони «давно вже поїли собак та котів, повиловлювали ворон і зайців. По ставках не тільки риба зникла, але й жаби». Голодні люди тинялися, мов тіні, опухлі, безсилі, розуміючи, що компартія обдурює народ. «Обіцянки внукам, а для нас загибель, – говорить Гнат. – Пощо мені той рай у майбутньому, коли їсти нема що?!» Голова колгоспу, в минулому шляхтич, а нині переконаний «ідейний соціаліст», нарешті зрозумів: «Умисне виголоджують, планово! Це планове нищення нашого народу» [12, с. 137, 153–167]. Ось такі плоди ленінського експерименту показав письменник на прикладі одного українського села.

Досить прозорий натяк на більшовицьку владу на чолі з Леніним має і твір К. Поліщука «Боротьба з собою» із збірки «Веселе в сумному» (1921) [13, с. 24–51]. Підзаголовок – з історії революційних вибриків одної країни – свідчить саме про

Жовтневі події у Росії. Автор, не називаючи імен, дає зрозуміти, що саме Ленін ховається за ім'ям «товариш Око», а «Диктаторська Рада Трьох» [авторський правопис збережено – І. Ж.] – не хто інший, як Ленін, Троцький і Дзержинський. Новий винахід героїв Поліщука полягав у перегляді складу населення Великого Міста. Антиутопія Поліщука – це своєрідний твір-попередження всьому людству, якому запропоновано протягом «24 годин доброхітно припинити своє нікчемне існування» [13, с. 25–26]. Надзвичайна Комісія Рішучості, у якій вгадується совдепівська чрезнавичайка, бере на себе уся владу в місті – адміністративну, політичну і громадську. Історик Арутюнов зазначає: «7 (20) декабря 1917 года Постановлением Совнаркома № 21 в стране создается карательно-террористическая организация – ВЧК <...> С этого времени террор и насилие против широких слоев населения страны, независимо от их классовой и социальной принадлежности, в сущности были возведены в ранг государственной политики» [11]. А публіцист Р. Гуль писав: «В 1918 году руководимая Дзержинским ВЧК была уже государством в государстве, а Лубянка фактически властвовала над Кремлем» [14, с. 430]. У творі Поліщука Комісія Рішучості залучає й лікаря, який проводить огляд людини: «Будова грудей нікчемна, серце з переборами, структура черепа свідчить про виродження» [13, с. 33]. (Зауважимо, що у нацистській Німеччині 1930-х років такі методи вживали до перевірки єврейського населення). Поліщук наводить приклади характеристик «зайвих», серед яких виявляються поет-невдаха, повія, спекулянт-пристосуванець, піп, феміністка, журналіст. У той час, коли працювала Комісія, товариш Око «день і ніч просиджував у своєму кабінеті за товстими зшитками характеристик і <...> ставив свої помітки й уваги» [13, с. 38–39] – така деталь щодо працездатності Леніна була поширена й у художньо-документальній ленініані радянських часів, і в живописі («В. І. Ленін у Смольному» – картина відомого художника І. І. Бродського 1930 року).

На протигагу народу, якого знищували, як у творі Поліщука, Теффі, використовуючи карнавальну традицію, створила фейлетон «Гильотина», де люди йшли на страту як на свято. Авторка писала: «Русский народ так быстро свыкся и сроднился с гильотиной, что даже странно думать, что ее когда-то не было». Тому швиденько, прокинувшись зранку, усі спішать, випереджають одне одного, слідкують, щоб ніхто поза чергою не пройшов на гильотину [15, с. 142–146]. Отже, і Поліщук, і Теффі ставлять важливу проблему, що виникла з початком правління більшовиків – масовий терор, спрямований на знищення населення. Публіцист Р. Гуль писав: «В 1919 году террор отдал в его руки тысячи людей, повинных только в своем происхождении, социальном положении, культуре, уме и некоммунистических убеждениях» [14, с. 436].

Зауважує Гуль і на тому, що «...казнь людей, даже случайная, не пробуждала в них [у Леніна і Дзержинського – І. Ж.] никакого душевного движения» [14, с. 424]. Однак важка праця на чолі нової держави мала значний вплив на Леніна. Антиутопія Поліщука, написана ще у 1921 році, містить інформацію про хворобу головного героя, який багато працював. Божевільний товариш Око убіг у канцелярію «розкуйовджений, блідий і страшний», став рвати на шматочки рожеві зшитки і кричати на весь голос: «Свині! Різати їх! Різати і тільки різати!» [13, с. 50]. Як відомо, стан здоров'я Леніна й справді, як писали лікарі, «к концу года (1922) заметно ухудшается, он вместо членораздельной речи издает какие-то неясные звуки <...> Взгляд, прежде пронизательный, становится невыразительным и отупевшим» [16, с. 40].

У творах емігрантської ленініани, на відміну від радянської з її житійним канонем і сприйняттям смерті Леніна як вселенської катастрофи, з'являється некротичний дискурс з елементами сатири. Так, Дон-Амінадо називає Леніна Кавдаром (труп, зомбі), що лежить у мавзолеї [17, с. 248]. У фейлетоні «Крик души» хлопчик Коля говорить про цінність радянських грошей: «за одну советскую с могилой Ленина дают три новых Гваделупы» [17, с. 379–380]. Заслужують на увагу його

«Российские крестословицы» названої тематики: «Противники большевизма не с тем не согласны, что Ленин умер, а с тем, чтоб его идеи жили»; «Не толпись, когда пайки выдают, а толкись, когда вождей хоронят!»; «За всю революцию один только раз мы увидели, что такое бальзам для души: когда набальзамировали Ленина» [17, с. 468–469].

Варто згадати оповідання О. Звичайної «Довкола мертвого Леніна». Подивитися на диктатора «над двомастами мільйонів людей», що лежить у Мавзолеї, зайшов Микола Прокопович, який приїхав до столиці, щоб дізнатися нову адресу сина з ГУЛАГу, від якого вже три місяці не було звістки. Комуністична дійсність, створена лідером більшовиків, зустрічає чоловіка у столиці на кожному кроці. Величезна черга трудящих різних національностей, які «гусінню пнулися через увесь майдан до мавзолея» [18, с. 126]. Стоячи в черзі, герой згадує, як московська червона влада забрала силоміць усе, що люди мали. «...і ось ми пливемо слухняним потоком до мертвого Леніна <...> У стані голодних жебраків ми зробилися тістом для продукування рабів-автоматів, що працюють, пишуть, розмовляють, голосують (а деякі й думають), згідно з наказами Москви. Хто поводить себе інакше, – того везуть за ґратами до невірничих таборів Півночі та Далекого Сходу, як повезли мого Петруся й тисячі таких, як він», – думав Микола Прокопович [18, с. 130]. Так, стоячи у тому «струмочку» черги, він бачить ніби усе життя. Микола Прокопович порівнює тишу навколо Мавзолею з церковною, але немає запаху кадила, бо, «познущавшись із мощів святих і знищивши всі чудотворні ікони, закривши всі церкви, <...> Москва-матушка негайно ж таки створила культ обожнювання двох нових «святих» – Леніна і Сталіна» [18, с. 132]. Коли врешті-решт герой потрапив до домовини Леніна, він уважно роздивився і побачив «насмішкувато-студені уста натхненника великого обману трудящих», «презирливу усмішку», а коли ще й оглянувся, то побачив насмішку, глум і зловтіху Леніна [18, с. 134]. Хоча твір О. Звичайної написаний пізніше аналізованого нами періоду, він чітко відтворює атмосферу тих часів і психологію людини тоталітарної держави, створеної великим експериментатором. Авторський прийом ленінської презирливої посмішки підтвердив ту гірку долю, яку винесли на собі цілі покоління. Р. Гуль згадував, що Ленін «в випадке цинічного юмора» у колі друзів любив говорити про Жовтневий переворот: «Ну да, если это и авантюра, то в масштабе – всемирно-историческом» [14, с. 393]. Можливо, письменники-сатириконівці бумерангом повертали своїми творами Леніну його сміх – знущання над народом?

Сатирично змальовує Леніна й Саша Чорний у «Сатирах у прозі». На питання, хто такий Карл Маркс, відповіддю є такі слова: «...предтеча геніально-універсального практика Ильича»; чи є у партії хоча б одна людина, яка здолала повне зібрання творів Леніна – «К сожалению, нет. Даже партийный корректор этих геніальных книг заболел на семнадцатом тому сонной болезнью и прикомандирован для излечения к нашему китайскому попредству» («Новейший комсправочник») [19]. У нарисі «Мелкая игра» автор написав про виставку декоративного мистецтва у Парижі, в якій вперше брав участь і Радянський Союз. На виставці представлялося нове мистецтво, головна мета якого – «сплошная пропаганда»: «плакаты, проекты планетарных памятников Ленину, этикетки для новой советской водочной монополии». Бюст Леніна при вході викликав кепкування й обурення у емігрантів [19].

У творах малої прози активно використовується фольклорний матеріал, що допомагає завдяки засобам сатири познущатися над владою більшовиків і їхнього лідера. Цікавим є виконання пісні на мотив знаменитого «Яблучка», про яке згадує Аверченко. Герой твору «замурлыкал пророческий псалом: «Эх, яблочко... куда котисься?» [3, с. 279]. У різних інтерпретаціях звучить відомий мотив пісні в оповіданні російського письменника Івана Савіна й українського Юрія Липи. У творі Савіна «Кусочек рая» автор пише, що на мосту над ним хтось шльопає босими ногами і співає досить гучно на мотив «Яблучка»:

Едет Ленин на свинье,
Троцкий на собаке.
Испугались коммунисты,
Думали – казаки [9].

А у новелі Липи «Рубан» мотив пісні використовується декілька разів. Показовим є закінчення: «...будем рыбку кормить ми комунистами!» [20, с. 44].

Висміюється Ленін і в інших ситуаціях. Савін наводить анекдот про нього в оповіданні «Дневник моего дяди», в якому йдеться про те, що вождь прислав з того світу телеграму з проханням відмінити перейменування Петрограду на Ленінград, бо Петро Великий кожного дня б'є його палицею [9]. А герой Липи, побачивши портрет більшовицького вождя, відчув, як «бездонна ненависть заклекотіла в ньому», тому знущається над портретом і складає пісеньку:

Кури, Ленін, шпана,
Доки нема Рубана, –
Як Рубан прилетить –
Перестанеш курить [20, с. 37].

Герой оповідання сповнений рішучості боротися проти ленінської влади. Він швидко вийшов, навіть не оглянувшись на свого ворога – Леніна.

Висновки. Опрацювавши малу прозу періоду еміграції письменників України й Росії, ми виявили деякі схожі риси у висвітленні ленініани. Як російські, так і українські письменники, намагаючись відтворити ленінський образ, активно залучають засоби сатири, що допомагають дошкульніше зобразити вождя більшовиків. Автори застосовують різноманітні методи і прийоми – гротеск, фантастику, антиутопію, навіть карнавальну традицію. Некротичний дискурс в емігрантській ленініані також показаний з елементами сатири. Народна творчість, вміщена у твори українських та російських письменників – анекдоти, народні пісні – також не оминула увагою вождя.

Наслідки соціального експерименту Леніна представлені в українській емігрантській ленініані. Залучений до роботи історико-публіцистичний матеріал допомагає зробити висновок, що мала проза письменників-емігрантів міжвоєнної доби мала серйозне реальне підґрунтя.

EMIGRANT LININIANA IN SMALL PROSE OF UKRAINIAN AND RUSSIAN WRITERS OF INTERWAR ERA

I. Zhylenko, doctoral candidate

Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University

Ohienko St, 61, 32300, Ukraine

E-mail: ariadna.irina365@gmail.com

The article deals with emigrant Leniniana in small prose of Ukrainian and Russian writers of the interwar era. The common and distinctive features in the image of Lenin are defined here.

Attention is drawn to the seemingly satirical depiction of the proletariat leader in the works of A. Averchenko, O. Kuprin, Teffi, Sasha Chornyi, K. Polischuk and others. The writers' approaches to revealing Lenin's character, his attitude towards the people and the results of his policy that caused the general decline of life in the Soviet Union have been also analyzed. It turns out how Lenin's slogans and appeals worked. The folk material presented in stories and short stories by I. Savin and Yu. Lypa (anecdote, folk song) is outlined.

Based on A. Chekmanovsky's story "Lenin's Collective Farm" there have been analyzed the terrible consequences of the communist experiment introduced by Marxist-Leninist politics, which is distinct in the work of writers.

The historical and publicist material involved in the study helps to conclude that small prose of emigrant writers of the interwar era has a serious real ground. Applying different methods and techniques (science fiction, grotesque, anti-utopia and carnival tradition), Russian and Ukrainian writers have made a significant contribution to the development of emigrant Leniniana.

Key words: *emigrant Leniniana, satirical image, small prose, anti-utopia, grotesque, carnival tradition.*

ЭМИГРАНТСКАЯ ЛЕНИНИАНА В МАЛОЙ ПРОЗЕ УКРАИНСКИХ И РОССИЙСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ МЕЖВОЕННОГО ПЕРИОДА

И. Р. Жиленко, докторант

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко,

ул. Огиенко, 61, г. Каменец-Подольский, 32300, Украина

E-mail: ariadna.irina365@gmail.com

Исследуется эмигрантская лениниана в малой прозе украинских и российских писателей межвоенного периода. Выявляются сходные и различные черты в изображении Ленина.

Обращается внимание на похожие сатирическое изображение вождя пролетариата в произведениях А. Аверченко, А. Куприна, Тэффи, Саши Черного, К. Полищука и других. Анализируются писательские подходы к выявлению характера Ленина, его отношение к народу, результаты его политики, которая вызвала общий упадок жизни в совдепии. Выясняется, как срабатывали ленинские лозунги и призывы. Обращается внимание на фольклорный материал (анекдот, народная песня), представленный в рассказах и новеллах И. Савина и Ю. Липы.

На материале рассказа А. Чекмановского «Колхоз имени Ленина» изображаются ужасные последствия коммунистического эксперимента, введенного благодаря марксистско-ленинской политике, – таких тем почти не касались российские авторы-эмигранты, что и отличает творчество упомянутых писателей.

Привлеченный к работе историко-публицистический материал помогает сделать вывод, что малая проза писателей-эмигрантов межвоенного периода имела серьезное реальное основание. Применяя различные методы и приемы (фантастику, гротеск, антиутопию, карнавальную традицию), российские и украинские писатели внесли важный вклад в развитие эмигрантской ленинианы.

***Ключевые слова:** эмигрантская лениниана, сатирический образ, малая проза, антиутопия, гротеск, карнавальная традиция.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 2. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
2. Жиленко І. Р. «Свіжий сміх сьогоднішнього дня» Аркадія Аверченка (на матеріалі збірки «Дюжина ножів у спину революції») / Ірина Жиленко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Філологія». – 2016. – Вип. 75. – С. 188–191.
3. Аверченко А. Записки Простодушного / Аркадій Аверченко. – М. : Книга и бизнес, 1992. – 365 с.
4. Хархун В. Ленін як тоталітарний Христос / Валентина Хархун // Слово і Час. – 2008. – № 11. – С. 14–29.
5. Аверченко А. Дванадцять портретов (в форматі «будуар») / Аркадій Аверченко. – М. : АПИ МС ССРСР, 1990. – 88 с.
6. Тэффи. Немножко о Ленине. – Режим доступа: http://www.k2x2.info/istorija/nemnozhko_o_lenine/p2.php
7. Куприн А. И. Пестрая книга. Несобранное и забытое / А. И. Куприн. – Пенза, 2015. – 628 с.
8. Енциклопедический словарь крылатых слов и выражений. – Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/4/77.htm>
9. Савин И. «Всех убиенных помяни, Россия...»: Стихи и проза / Иван Савин. – М. : Грифон, 2007. – Режим доступа: <https://www.litmir.me/br/?b=175796>
10. Тэффи. Собрание сочинений. Т. 3. Городок. – Москва: Лаком, 1998. – Режим доступа: <http://ruslit.traumlibrary.net/page/teffy-lakom-03.html>
11. Арутюнов А. Досье Ленина без ретуши. Документы. Факты. Свидетельства / А. Арутюнов. – М.: Вече, 1999. – Режим доступа: <http://www.pseudology.org/ArutunovLenin/11.htm>
12. Чекмановський А. Колхоз імені Леніна / А. Чекмановський // Вікі плівуть над Києвом. – Нью-Йорк, 1964. – С. 136–180.
13. Поліщук К. Боротьба з собою / Клим Поліщук // Веселе в сумному. – Львів-Київ : Русалка, 1921. – С. 24–51.
14. Гуль Р. Держинский // Русское зарубежье: Хрестоматия по литературе. – Пермь : Пермская книга, 1995. – С. 392–453.
15. Тэффи. Ностальгия: Рассказы; Воспоминания. – Ленинград: Худож. лит., 1989. – 448 с.
16. Збарский И. Объект № 1 / И. Збарский. – М.: Вагриус, 2000. – 349 с.
17. Дон-Аминадо. Наша маленькая жизнь: Стихотворения. Политический памфлет. Проза. Воспоминания. / Дон-Аминадо. – М.: ТЕРРА, 1994. – 768 с.
18. Звичайна О. Довкола мертвого Леніна / Олена Звичайна // Оглянувшись назад... – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1954. – С. 125–138.

19. Черный Саша. Собрание сочинений в 5 т. Т. 3. Сумбур-трава / Саша Черный. – М. : Эллис Лак, 1996. – Режим доступа: <http://ruslit.traumlibrary.net/page/cherniy-ss05-03.html>
20. Липа Ю. І. Нотатник: новели / Юрій Липа. – К.: Український Світ, 2000. – 296 с.

REFERENCES

1. Kovaliv, Yu. I. (Ed.) (2007). *Literaturoznavcha entsiklopediya* [Literary Encyclopedia] (Vol. 2). Kiev, Ukraine.
2. Zhylenko, I. R. (2016). “Svizhyi smikh siohodnishnioho dnia” Aleksandra Averchenko (na materialy zbirky “Diuzhina nozhiv u spinu revoliutsii”) [«Fresh laughter of today» by Arkady Averchenko (based on the collection of stories «A Dozen of Knives into the Back of Revolution»)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 75, 188–191.
3. Averchenko, A. (1992). *Zapiski prostodushnogo* [Notes of Simple]. Moscow, Sov.Union.
4. Kharkhun, V. (2008). Lenin yak totalitarnyi Khristos [Lenin as a totalitarian Christ]. *Slovo i Chas*, 11, 14–29.
5. Averchenko, A. (1990). *Dvenadsat portretov (v formate “buduar”)* [Twelve portraits (in the format of “boudoir”)], Moscow, Sov. Union.
6. Teffy. (2017). Nemnozhko o Lenine [A little about Lenin]. Retrieved from http://www.k2x2.info/istorija/nemnozhko_o_lenine/p2.php
7. Kuprin, A. Y. (2015). *Piostraya kniga* [The motley book]. Penza, Russia.
8. Entsiklopedicheskiy slovar krylatyh slov i pyvrazhenii [Encyclopedic Dictionary of Winged Words and Expressions]. (2017). Retrieved from <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/4/77.htm>
9. Savin, I. (2007). *Vsekh ubiennykh pomiani, Rossiya* [Remember all those killed, Russia]. Retrieved from <https://www.litmir.me/br/?b=175796>
10. Teffy. (1998). *Sobraniye sochinenii. Tom 3. Gorodok* [Collected works, Vol. 3, Moscow]. Retrieved from <http://ruslit.traumlibrary.net/page/teffy-lakom-03.html>
11. Arutunov, A. (1999). *Dosie Lenina bez retushi. Dokumenty. Fakty. Svidetelstva* [Dossier of Lenin without retouching. Documentation. Data. Testimonies]. Retrieved from <http://www.pseudology.org/ArutunovLenin/11.htm>
12. Chekmanovskiy, A. (1964). *Kolhoz imeni Lenina* [Lenin collective farm]. (pp. 136–180). New-York.
13. Polishchuk, K. (1921). *Borotba z soboiu* [Fight with yourself] in Klim Polischuk. *Vesele v sumnomu*. (pp. 24–51). Lviv-Kyiv, Ukraine: Rusalka.
14. Hul, R. (1995). *Dzerzhinsky. Russkoye zarubezhie*. (pp. 392–453). Perm, Russia.
15. Teffy. (1989). *Nostalgia* [Nostalgia: Stories; Memories], Leningrad, Sov. Union.
16. Zbarskiy, Y. (2000). *Ob'ekt nomer odin* [Facility No. 1]. Moscow, Russia.
17. Don-Amynado (1994). *Nasha malenkaia zhizn* [Our little life]. Moscow, Russia.
18. Zvychaina, O. (1954). *Dovkola mertvoho Lenina* [Around the dead Lenin]. In Olena Zvychaina. *Ohlianusshis nazad ...* (pp. 125–138.). Munich.
19. Chornyi, Sasha. (1996). *Sumbur trava* [Sumbur-grass].(vol 2). Moscow, Russia. Retrieved from <http://ruslit.traumlibrary.net/page/cherniy-ss05-03.html>
20. Lyra, Yu. I. (2000). *Notatnyk* [Notebook]. Kyiv, Ukraine.

Надійшла до редакції 19 травня 2017 р.